Het programma-Steenkamp is nu het K.V.P.-programma geworden. Over tal van terreinen hebben we nu een gemeenschappelijke mening. Wat willen we wat willen we niet. Het programma geeft een - zij het natuurlijk hier en daar onvolmaakt - antwoord op de problemen die de toekomst ons zal stellen, het is een verwijzing naar de maatschappij van straks. Die samenleving zal een andere zijn dan die van vandaag. De wens naar een nieuwe samenleving zit in de bloedstroom van onze generatie, zit in de bloedstroom van ons volk. Die ontwikkeling kan maar mag ook niet worden tegengehouden. Want het gaat om uiterst belangrijke zaken. De zekerheid van wieg tot graf is een financiële zekerheid, en ofschoon deze zekerheid zeker nog niet voor allen is bereikt, meende men destijds dat dat ideaal ook het welzijn veilig zou stellen. Maar de periode van dat denken zijn wij voorbij. Wij worstelen thans met de paradox dat, terwijl de mens meer dan ooit het vermogen heeft de zaken naar zijn hand te zetten, hem de angst bekruipt dat hij juist daardoor zijn identiteit en zeggenschap gaat verliezen. Om die identiteit en die zeggenschap veilig te stellen moeten wij toe naar de snelle aanpassing van allerlei maatschappelijke st2?ukturen aan het besef
dat - juist vanwege die onzekerheid - overal doorbreekt en dat vraagt om een herwaardering van de plaats van mensen tegenover elkaar en van mensen tegenover organisaties. De organisaties die er zijn, ook de onze, moeten elke dag opnieuw bewijzen dat zij nuttig zijn en dat hun bestaan gerechtvaardigd is. Het gezag van een organisatie kan niet langer worden afgeleid uit haar ouderdom, maar uit haar nut voor de gemeenschap, een nut dat elke dag opnieuw ter diskussie wordt gesteld en elke dag opnieuw moet worden bewezen. De enkeling wenst invloed op de maatschappij die zich ontwikkelt tot steeds gekompliceerder vormen. Zij maakt een gigantische technologische evolutie mee die in staat stelt tot adembenemende technische prestaties, maar geen einde kan maken aan oorlog, honger, rassenhaat en armoede. Daarom zijn spanning en onzekerheid karakteristiek voor onze samenleving op weg naar een nieuwe tijd. Daarom mede is er onbehagen over het funktioneren van onze demokratische bestuursvorm. De burger voelt zich niet voldoende bij beleid - en beleidsvoorbereiding betrokken. Want hij moet leven in verontreinigde lucht, maar voelt niet dat hij een wezenlijk aandeel heeft gehad in de beslissing die zijn be- nauwdlieid tot gevolg had. Overal, in het stoffelijke en geestelijke, neemt men in onze samenleving tendenties tot polarisatie waar. Dat is op zichzelf niet vreemd. Waar strukturen zich willen vernieuwen, kraken de voegen. Maar krakende voegen behoeven niet identiek te zijn met scheurende voegen. Waar de storm zindert om de hoogbouw, worden zwaartepunten verlegd. Maar die verschuiving behoeft niet fataal te zijn. Pas wanneer een bouwwerk getest wordt op zijn veerkracht, blijkt of de ingebouwde veiligheidsmarges voldoende waren. Dan pa,s blijkt of die elasticiteit voldoende was voor een samenleving die met vol vertrouwen in zijn fundamentele uitgangspunten, bereid is zichzelf in zijn historische verschijningsvorm, ter diskussie te stellen.

Wat willen we, wat willen we niet. Wat willen we niet? Geen toespitsing van de tegenstellingen. De meeste problemen zijn niet zwart-wit. Wij moeten niet toe naar een polarisatie, wij moeten niet toe naar liet een en niet het ander. Het gaat om een stuk geluk van onze toekomstige samenleving. Ik vind dat bet enerzijds-anderzijds een belangrijk onderdeel is van een werkelijk bewust uitgedragen vernieuwing. Dit boert een duidelijk gezicht niet uit te sluiten. Het enerzijds-anderzijds kan waaracbtiger zijn aan een plompverloren stellingname. Daarbij moeten wij bedenken dat onze maatschappij een kritische maatschappij is geworden die meer dan ooit snel sloopt wat niet de kracht heeft overeind te blijven. Daarom zullen wel overeind blijven de wezenlijke, de fundamentele waarden, die aan deze samenleving ten grondslag liggen. Maar vele, meer historisch bepaalde normen en waarden, zullen de diskussie niet kunnen ontgaan. Dat die diskussie de samenleving in gevaar zou brengen, meen ik niet. Want zoals de Minister-President het heeft omschreven ”Het is de kracht en de onvervangbare waarde van een goede demokratie, dat zij veranderingen in levensopvatting, levensstijl en normen langs vreedzame weg kan verwerken, dat de rechtsorde op regelmatige wijze kan worden aangepast aan de zich veranderende werkelijkheid zonder dat zij haar beginselen prijsgeeft”. Dit impliceert zelfbeheersing en verdraagzaamheid van de meerderheid maar tegelijk eenzelfde zelfbeheersing en eerbiediging van de vrijheid van anderen door de minderheden. Het gaat om een stuk solidariteit, niet alleen daar waar financiële zaken in het geding zijn, maar zelfs nog meer daar waar het gaat om het veilig stellen en het uitbouwen van een onzer dierbaarste verworvenheden, onze eigen nederlandse demokratie. Het gaat daarbij om een verplichting waaraan geen nederlands burger zich mag onttrekken

. Wij leven op het ogenblik duidelijk in een overgangssituatie. Daarin kunnen verschillende bevolkingsgroepen zich moeilijk plaatsen. Er zijn groepjes die een aantal vernieuwingen willen doorvoeren op een niet te tolereren manier, maar anderzijds moet men de bestaande kanalen niet verstoppen om vernieuwingen binnen de bestaande spelregels tegen te houden. Nogmaals, dat betekent tolerantie naar twee kanten. Van de groep die ziet dat er knelpunten zijn en die daardoor tot een andere visie op de samenleving wil komen, aan de andere kant tolerantie van die groep die heel lang met een bestaande visie op de maatschappij is opgevoed en die begrip moet opbrengen voor anderen die daar verandering in willen aanbrengen. Wij mogen niet vergeten rust roest. Wij zitten in de dynamiek van een stuk samenleving waaraan wij kansen moeten bieden om de maatschappij van binnen uit te vernieuwen. De Ministerpresident, en ik noem hem nogmaals gaarne als eerbetoon voor de wijze waarop hij in deze moeilijke tijd leiding geeft aan ons land, heeft dit namens het gehele kabinet onder woorden gebracht, We moeten ruimte geven voor vernieuwingen van onze maatschappij. Want laten we niet vergeten dat de vernieuwingen die zich voordoen, binnen de katholieke kerk, binnen de vakbeweging, binnen de politieke partijen, binnen de studentenwereld, niet van elkaar los staande elementen zijn, De gemeenschappelijke ondergrond van het meer betrokken willen worden bij de voorbereiding van het beleid is overal aanwezig. En wij zullen daaraan meewerken, zoals uit ons programma blijkt. Want ook uit de nieuwe redaktie van punt 101 wordt duidelijk, dat de KVP bereid is, óók, als dat nodig blijkt op het punt van de herziening van de grondwet, om teneinde de invloed van de kiezer te vergroten, nieuwe wegen te gaan. Nederland is mét de wereld in beweging. Daardoor zijn oude methoden en oude voorkeuren niet altijd meer passend. Dit levert spanningen op. Maar spanningen verwijzen naar konflikten; zij dwingen daardoor tot een keuze, tot een duidelijke stellingnarae. Dit geldt ook voor onze eigen KVP. We zullen straks in de verkiezingsstrijd heel duidelijk, en misschien meer
dan in het verleden, de eigen stellingname beter naar voren moeten brengen. Dat kunnen wij ook, want ons programma toont geen onduidelijk en karakterloos gezicht. Integendeel. De gelaatstrekken zijn door het programma dat we vandaag hebben geaksepteerd bepaald. Het betekent dat wij het praktisch politiek handelen steeds blijven toetsen aan onze christelijke inspiratiebron. Die toetsing moot in essentiële zaken tot een duidelijk, en zo nodig een hard antwoord leiden. Onderdrukking, in geestelijke en physieke zin, racisme, geweld, ziekte, honger en foltering, zij nopen tot een harde stellingname. Eenzaamheid, geïnstitutionaliseerde ongelijke kansen, onvoldoende bescherming tegen onverdiende tegenslagen, onevenwichtige loon- en inkomensverdeling, zij vragen om een duidelijk antwoord. Het antwoord van vandaag behoeft en mag niet hetzelfde zijn als het antwoord van weleer. Want daarmee zou de dynamiek van onze samenleving veronachtzaamd zijn en zou een gedurig, zich gewetensvol bezinnen op de vraag hoe de gerechtigheid op een bepaald ogenblik konkreet gestalte moet krijgen, alle zin hebben verloren. Daarom ben ik erkentelijk voor het vertrouwen dat in mij als lijstaanvoerder is uitgesproken. Bijzonder denk ik daarbij ook aan de woorden waarmee onze voorzitter Van der Stee mij gisteren heeft willen inleiden. Van der Stee weet dat mijn vertrouwen in de partij niet in de laatste plaats verband houdt met juist zijn voorzitterschap. Het gaat om vertrouwen naar twee kanten. In een partij. die oen partij van vernieuwing, van evenwicht en tweezijdige tolerantie wil blijven. In een lijstaanvoerder die het een ên het ander, het eensdeels en het anderdeels, de vernieuwing (Sn de historische context niet kan prijsgeven, in het kort een lijstaanvoerder voor wie het konflikt de uitdaging, maar de dialoog de oplossing inhoudt.

De partij heeft steeds, ook in het verleden, nauwgezet gepoogd vanuit zijn beginselen een politiek te bedrijven die ten doel had te komen tot een steeds meer leefbaar Nederland. Daarom past erkentelijkheid, om mij tot slechts twee namen te beperken, jegens Romme en Schmelzer. Om Romme te eren, daar is geen durf voor nodig. Om Schmelzer erkentelijk te zijn, blijkbaar wel. Maar die durf heb ik dan ook. Schmelzer is voor onze partij in meer recente jaren van grote betekenis geweest. Zijn élan, zijn bezetenheid voor een christen-demokratische samenwerking hebben een stempel op onze partij gedrukt. Dat wij vandaag hebben gesproken over een program - ik mag voor het laatst zeggen - een program Steenkamp en over een gemeenschappelijk urgentieprogram, is mede zijn werk. Men tracht ons nu al te dwingen om uitspraken te doen of we met de PvdA of met de VVD moeten gaan regeren. Daarvoor is het nog te vroeg. Maar aan de beantwoording van deze vraag zal voor wat de Partij van de Arbeid betreft, voor een volwassen diskussie, een daad van die zijde vooraf moeten gaan* Dat houdt dus in, en ik pleit daarvoor, een intrekking van de anti-KVP-resolutie. Die daad moet dan niet vergezeld gaan van voorwaarden, die in feite opnieuw een open, volwassen en realistische stellingname onzerzijds opnieuw onmogelijk maakt. Iedere partij heeft zijn eigen ontwikkeling. Dit komt tot uitdrukking in de programmas. Die worden niet voor niets iedere vier jaar opnieuw opgesteld. Gelijk ook bij ons duidelijke nieuwe aksenten niet ontbreken, zullen die ongetwijfeld ook bij de andere partijen te signaleren zijn. Maar vast staat inmiddels wel dat de ICVP, de ARP en de CHU elkaar niet meer zullen loslaten. Daarmee dient iedere realistische politikus rekening te houden. De christen-demokratische samenwerking krijgt in het kon- cept-gemeenschappelijk urgentieprogramma meer en meer gestalte. Wanneer binnenkort het definitieve programma van de drie christen-demokratische partijen zal zijn aanvaard, dan is dat een mijlpaal. U weet het, ik heb het eerder gezegd, voor mij zal dat een belangrijke dag in mijn politieke leven zijn. Het gaat mij meer om dat
gezamelijke programma, dan om een gezamenlijke partijs Het is niet ongeloofwaardig als drie christelijke partijen met een eigen historisch verleden een stuk eigen identiteit slechts zeer geleidelijk, wel meer en meer, maar misschien niet helemaal, prijsgeven. Het is wél ongelooiwaardig als drie christelijke partijen, puttende uit dezelfde inspiratiebron, op essentiële vragen elkander niet zouden kunnen vinden. Maar ik ben vast overtuigd, dat wij elkaar zullen vinden en daarmee wordt dat een bijzondere dag voor de christelijk geinspireerde politiek en daardoor voor de gehele nederlandse politiek. Al zal niet eenieder het zo willen bezien, het gaat hier om een wezenlijke vernieuwing. Het gaat om christelijk geinspireerde politiek. Dat betekent dat in die politiek een centrale plaats moet worden ingenomen door de zwakken en de zwakkeren. Die zwakken moeten wij niet alleen meer zoeken in de .‘financieel-ekonomische sfeer. Zij liggen daarbinnen maar ook daarbuiten. Wij hebben de grote en groeiende groep van de bejaarden, wij hebben de minimum-loontrekkers en de daarmee in inkomen gelijk te stellen mensen, wij hebben de oud-interimtrekkers en de invaliden die nog buiten de sociale verzekeringswetten vallen. Wij hebben de grote groep van de kleine zelfstandigen in land- en tuinbouw en in do middenstand. Maar wij hebben ook de zwakken in de sfeer van voorzieningen, de werkende jeugd in de onderwijssfeer, de gehandicapten, de jong gehuwden in de woonsfeer, de bejaarden in hun betrokken blijven bij de samenleving, wij hebben de zwakken onder de werknemers in de sfeer van vorming en medezeggenschap. Het is onze onontkoombare plicht de zwakken van vandaag tot de sterkeren en sterken van morgen te maken. Juist de christelijke politiek heeft het dan niet over één groep, maar over al die groepen die materieel of geestelijk in een soort diaspora verkeren. Maar de christelijke
politiek die die diaspora wil ontsluiten behoudt zijn verantwoordelijkheid voor de anderen, in zoverre dat zij de sterkeren van vandaag niet tot de zwakkeren van morgen mag maken. Wij mogen de zwakken ook niet alleen binnen onze nationale grenzen zoeken, maar steeds meer binnen onze gehele mondiale samenleving. Als het christendom geen grenzen kent, mag ook de christelijke politiek die nergens markeren. De ontwikkelingshulp doet een heel bijzonder appèl op onze solidariteit, maar het moet dan ook beantwoord worden vanuit een instelling van wezenlijk altruïsme. Ik durf te zeggen dat het opkomen voor de zwakken in materiële en immateriële sfeer een van de belangrijkste kenmerken is geweest en gebleven van de KVP Ieder die de gehele uitbouw van het sociaal beleid in ons land sedert objektief wil beoordelen, moet vaststellen dat hier belangrijke resultaten zijn geboekt die de kritiek ruimschoots kunnen doorstaan. Daarom ben ik zo erkentelijk juist lijstaanvoerder van deze, mijn eigen KVP te zijn geworden. En ik durf de uitdaging aan want ook in de toekomst zal de zorg voor de zwakken een zware prioriteit blijven behouden in het beleid van de nieuwe regering. Daarvoor zal borg moeten staan het urgentieprogramma der drie christelijke partijen. Daarvoor staat reeds nu borg het programma dat als programma Steenkamp geboren thans als KVP-kernprogramma volwassen is geworden, een programma waarmee ik, eenieder recht in de ogen durf te zien. Steenkamp mag weten dat ik mij vaak zal blijven vergissen en zo zal blijven spreken over het program van de KVP als het program Steenkamp, en dus over zijn program. Mag dit mijn dank inhouden jegens hem.

De komende periode zal ongetwijfeld moeilijker worden dan de huidige. De toegenomen welvaart in het algemeen noopt tot bezinning op achterblijvende groepen. De bouw van bungalows en universitaire instituten zwaait het zoeklicht onwillekeurig naar krotten en niet-studerenden. De kwaliteit van het bestaan heeft ongetwijfeld een nauwe relatie met ons bruto nationaal produkt, maar is daarmede volstrekt niet identiek. Het houdt zoals Kennedy zei geen rekening met de gezondheid van onze kinderen, de kwaliteit van hun onderwijs of het plezier van hun spel. Het omvat niet de schoonheid van onze poëzie, de integriteit van onze overheidsfunktionarissen, onze humor noch onze goede moed, onze wijsheid noch ons leren, ons mededogen noch onze liefde voor ons land. Maar alles moet wel betaald worden, en ik erken dat belastingverhoging niet, op het eerste gezicht althans niet, de meest geschikte slogan is om de verkiezingen in te gaan. Maar zij is noodzakelijk. Soms echter bekruipt mij de vrees dat het half procent van Steenkamp of- zelfs het omstreeks een half procent van de drie ons niet in staat stellen al onze zo noodzakelijke wensen te verwezenlijken. Maar dan zal naar mijn vaste overtuiging opnieuw een herwaardering van de verdeling van het totaal der overheidsuitgaven tot stand moeten komen. Dan zal opnieuw een

prioriteitenafweging moeten plaatsvinden, een afweging waarbij in het bijzonder betrokken zal moeten worden de vraag welke voorzieningen getemporiseerd kunnen worden zonder dat daardoor blijvende schade wordt aangericht het leed van mensen die nu geen huis hebben kunnen wij moeilijk later ongedaan maken. Een verdere achterstand in de vorming van werkende jongeren kan niet meer en voor een bejaarde is het zo weinig zinvol nog een aantal jaren te moeten wachten. Maar misschien zijn er andere zaken die slechts inkonveniënten betekenen en die dus enige tijd kunnen rusten

misschien zijn er zaken die wij o zo graag willen, maar die door liet langer wachten alleen maar meer begerenswaardig worden. Op die basis zal de afweging zodanig kunnen zijn dat wij die aan eenieder durven voor te leggen. Zowel aan werkgevers als werknemers 5 aan jong en oud aan ambtenaren en kleine zelfstandigen maar ook aan leden van andere politieke partijen. Niet omdat er voor de belangen van elke kategorie afzonderlijk niet iets aantrekkelijkers zou zijn te bieden, maar omdat het er om gaat met zijn allen te bouwen aan een nog beter Nederland voor allen. Tenslotte en nogmaals Te veel, wellicht, willen wij ook in onze nationale politiek, niet slechts het oog gericht houden op een vastomschreven doel, maar willen dat doel ook, langs duidelijk gemarkeerde wegen, zonder dralen, zonder enige weifeling, bereiken. Op die wijze tot stand gekomen beslissingen vinden wij dan getuigen van grote moed en vastberadenheid. Alsof het leven, alsof onze samenleving daarom zou vragen, alsof onze politiek daaraan behoefte zou hebben. Lincoln heeft gezegds Er zijn maar weinig dingen volkomen slecht of volkomen goed. Bijna alles, vooral in regeringszaken, is een onscheidbare kombinatie van die twee, zodat voortdurend van ons vereist wordt dat wij nauwkeurig nagaan welke van de twee elementen het sterkst is. Het enerzijds èn anderzijds, het wikken en wegen, deze processen vormen een levensbehoefte voor het begeleiden van een zich vernieuwende maatschappij. Dat vraagt veel van de burger, het vraagt veel van de overheid, het vraagt veel van onze gehele samenleving. Maar slechts op die wijze bereiken wij voor onze kinderen een wereld in het jaar 2000 waaruit blijkt dat wij in 1970 niet hebben gefaald.

Het gaat om een ambitieus programma. Ik Hoop dat dit zal kunnen worden gerealiseerd in een land waar geen onnodige tegenstellingen zijn. Dat betekent beslist niet dat we ons neutraal zullen opstellen. Want Dante heeft al gezegds 'De heetste plekken van de hel zijn gereserveerd voor hen die in een tijd van krisis neutraal blijven. Dat zullen wij ook zeker niet. Wij zijn niet bereid de tegenstellingen onnodig toe te spitsen; wij zijn wel bereid on de knelpunten in onze maatschappij die deze tegenstellingen mede veroorzaken, weg te nemen. Het KVP-program geeft aan hoe wij dit willen doen. Ons programma zal geen stapel papier zijn; onze religie mag geen frasologie zijn. Onze partij niet éên van de vele, maar êên van de weinige de volkspartij bij uitstek.